

**Δυνατότητες πρόληψης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητας
(ΔΕΠ-Υ)**

Οργανωτής - συζητητής: Ευθύμιος Κάκουρος

1. Θεωρητικές προσεγγίσεις ως προς την ετερογένεια της ΔΕΠ-Υ και τις δυνατότητες πρόληψής της (Κ. Μανιαδάκη)
2. Οι δυνατότητες έγκαιρης αναγνώρισης της συμπτωματολογίας της ΔΕΠ-Υ και η συμβολή της στον περιορισμό της επιγένεσης των προβλημάτων (Ε. Δουβαρά)
3. Προβλήματα γλωσσικής ανάπτυξης στα παιδιά με ΔΕΠ-Υ (Χ. Παπαηλιού)
4. Η επίδραση της συμπτωματολογίας της ΔΕΠ-Υ στον περιορισμό της λειτουργικότητας (Ε. Κάκουρος)

Περίληψη Συμποσίου

Η κατανόηση της αιτιοπαθογένεσης των αναπτυξιακών διαταραχών μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά τόσο στο σχεδιασμό της θεραπευτικής παρέμβασης όσο και στην εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης. Μέχρι πρόσφατα, ορισμένες αναπτυξιακές διαταραχές όπως η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) αποδίδονταν αποκλειστικά σε οργανικά αίτια (Barkley 1998) και η σημασία των περιβαλλοντικών παραγόντων περιοριζόταν στην επίδρασή τους στην έκβαση της διαταραχής. Τα πιο σύγχρονα όμως ερευνητικά δεδομένα στρέφονται στο ρόλο που διαδραματίζουν ορισμένοι περιβαλλοντικοί παράγοντες στην παθογένεση της διαταραχής, στη βάση ενός ανάλογου οργανικού υποστρώματος (Sonuga-Barke & Halperin, 2009).

Στα πλαίσια αυτού του συμποσίου, θα επιχειρήσουμε μια σύνθεση σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών δεδομένων για το ρόλο που διαδραματίζουν οι πρώιμες εμπειρίες ενός παιδιού στην εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ. Οι εμπειρίες αυτές, καθώς και ορισμένες πρώιμες ενδείξεις συγκεκριμένης οργανικής δυσλειτουργίας, μπορούν να αποτελέσουν βασικούς τομείς εφαρμογής προγραμμάτων πρόληψης με αποτέλεσμα την ελαχιστοποίηση των πιθανοτήτων εκδήλωσης της διαταραχής.

Αρχικά, θα παρουσιάσουμε το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προβληματική του συμποσίου και τα ερευνητικά δεδομένα που την τεκμηριώνουν. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε τη σύνθεση της επιστημονικής γνώσης σχετικά με τη δυνατότητα έγκαιρης ανίχνευσης της ΔΕΠ-Υ, χωρίς κατά την προσχολική ηλικία. Η τρίτη εισήγηση θα επικεντρωθεί στην παρουσίαση των ιδιοτήτων της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΕΠ-Υ με στόχο να καταδειχθεί η δυνατότητα χρήσης τους για τον πρώιμο εντοπισμό της διαταραχής. Τέλος, θα τοποθετηθούμε σχετικά με την σημασία του κριτηρίου της λειτουργικότητας στη διαγνωστική διαδικασία και κατά τη στοχοθεσία ενός προγράμματος πρόληψης σε παιδιά που εντοπίζονται κατά την προσχολική ηλικία με προδιάθεση για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητα, πρόληψη, προσχολική ηλικία, λειτουργικότητα, γλωσσική ανάπτυξη

Μανιαδάκη, Κ.: Θεωρητικές προσεγγίσεις ως προς την ετερογένεια της ΔΕΠ-Υ και τις δυνατότητες πρόληψής της.

ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Η ΔΕΠ-Υ αποτελεί μια ετερογενή διαταραχή, τόσο ως προς την παθογένεση όσο και ως προς την εκδήλωσή της (Nigg et al., 2005). Η κατανόηση της ετερογένειάς της είναι ιδιαίτερα σημαντική για την έγκαιρη διάγνωση και για το σχεδιασμό εξατομικευμένων προγραμμάτων πρόληψης και θεραπευτικής αντιμετώπισης.

Η ΔΕΠ-Υ είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή πολυπαραγοντικής οργανικής αιτιολογίας και οι προσπάθειες πρόληψης εστιάζουν συνήθως στον περιορισμό της επίδρασης της διαταραχής στη λειτουργικότητα του ατόμου και της εμφάνισης δευτερογενών προβλημάτων. Ωστόσο, νεώτερα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν τη σημασία των περιβαλλοντικών παραγόντων στον τρόπο εκδήλωσης και τη βαρύτητα της διαταραχής. Η εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ θεωρείται ως αποτέλεσμα δυναμικής αλληλεπίδρασης ενός ορισμένου οργανικού υπόβαθρου και αντίξοων βιωμάτων του παιδιού κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας (Sonuga-Barke & Halperin, 2009). Οι αρνητικές πρώιμες αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονέων και παιδιού, το χαοτικό γονεϊκό περιβάλλον, το χαμηλό κοινωνικο-μορφωτικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, κ.ά., αλληλεπιδρούν αρνητικά με την περιορισμένη δυνατότητα αυτοελέγχου και αυτορρύθμισης της συμπεριφοράς των παιδιών με γενετικό υπόβαθρο ΔΕΠ-Υ και συντελούν στην εκδήλωση των συμπτωμάτων της διαταραχής, φέρνοντας στην επιφάνεια την υπάρχουσα προδιάθεση.

Στην παρούσα εισήγηση, αναλύεται η διαδικασία μέσω της οποίας ο έγκαιρος εντοπισμός των δυσμενών περιβαλλοντικών παραγόντων και η πρώιμη παρέμβαση στις περιπτώσεις των παιδιών με αυξημένες πιθανότητες να εκδηλώσουν ΔΕΠ-Υ είναι δυνατόν να συμβάλλουν στη δευτερογενή πρόληψη της διαταραχής, δηλαδή στην ανακοπή της πορείας εξέλιξής της με τις πρώτες ενδείξεις της. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα σύγχρονα νευρολογικά δεδομένα για την πλαστικότητα του αναπτυσσόμενου εγκεφάλου και στην εμπειρική τεκμηρίωση της δυνατότητας δευτερογενούς πρόληψης της ΔΕΠ-Υ στα πλαίσια ενός προγράμματος πρώιμης παρέμβασης.

Δουβαρά, Ε.: Οι δυνατότητες έγκαιρης αναγνώρισης της συμπτωματολογίας της ΔΕΠ-Υ και η συμβολή της στον περιορισμό της επιγένεσης των προβλημάτων.

Ψυχολογικό Κέντρο Αναπτυξιακών και Μαθησιακών Δυσκολιών «ΑΡΣΗ»

Η διάγνωση της ΔΕΠ-Υ δίνεται κυρίως κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας ενώ είναι σπάνια η αναγνώριση του προβλήματος πριν από τη φοίτηση του παιδιού στο δημοτικό σχολείο (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2012). Επιπλέον, η αξιολόγηση ενός παιδιού προκειμένου να διερευνηθεί η πιθανότητα ύπαρξης ΔΕΠ-Υ πυροδοτείται συνήθως είτε από την ύπαρξη μαθησιακών δυσκολιών κατά τη σχολική ηλικία είτε από την ύπαρξη προβλημάτων συμπεριφοράς κατά την εφηβεία.

Οι διαπιστώσεις αυτές ενδεχομένως προκαλούν εντύπωση, επειδή υπάρχει πληθώρα ερευνητικών δεδομένων τα οποία τεκμηριώνουν την άποψη ότι τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ είναι παρόντα και αναγνωρίσιμα πριν την είσοδο του παιδιού στο Δημοτικό σχολείο (Dopfner, Rothenberger & Sonuga-Barke, 2004). Επιπλέον, υπάρχει μεγάλος αριθμός ανιχνευτικών κλιμάκων και άλλων ψυχομετρικών εργαλείων, τα οποία εξασφαλίζουν τη δυνατότητα έγκαιρου εντοπισμού των παιδιών με υψηλή πιθανότητα εκδήλωσης ΔΕΠ-Υ ήδη από την ηλικία των τριών ετών. Τέλος, είναι ευρέως αποδεκτό στην επιστημονική κοινότητα ότι η έγκαιρη παρέμβαση στην περίπτωση κάθε αναπτυξιακής διαταραχής συμβάλλει τόσο στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της διαταραχής όσο και στην πρόληψη δευτερογενών συμπτωμάτων. Αποτελεί λοιπόν αντιφατική κατάσταση από τη μια η έμφαση στην πρόληψη και από την άλλη η αναμονή εμφάνισης των δευτερογενών συμπτωμάτων της προκειμένου να υπάρξει αναγνώριση του προβλήματος και θεραπευτική κινητοποίηση.

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί τη σύνθεση των ερευνητικών δεδομένων που διαθέτουμε για την εγκυρότητα της αναγνώρισης της ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία και παρουσιάζει τις κυριότερες ενδείξεις της κατά τη διάρκεια αυτής της αναπτυξιακής περιόδου. Παράλληλα συζητούνται οι δυνατότητες περιορισμού της επιγένεσης των προβλημάτων στην περίπτωση της πρώιμης διάγνωσης και έγκαιρης θεραπευτικής αντιμετώπισης της ΔΕΠ-Υ.

Παπαηλιού, Χ.: Προβλήματα γλωσσικής ανάπτυξης στα παιδιά με ΔΕΠ-Υ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Η γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΕΠ-Υ συχνά αποκλίνει από αυτή των τυπικά αναπτυσσόμενων παιδιών τόσο από πλευράς ρυθμού όσο και από πλευράς ποιότητας. Μάλιστα οι δυσκολίες αυτές φαίνεται να εκτείνονται –με διαφορετικού βαθμού βαρύτητα– και στους τέσσερις τομείς της γλώσσας (φωνολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο-γραμματική και πραγματολογία) (Παπαηλιού, 2012).

Από την άλλη πλευρά, κλινικές παρατηρήσεις καταδεικνύουν ότι, παρόλο που πολλά παιδιά τα οποία παρουσιάζουν αποκλίσεις στη γλωσσική τους ανάπτυξη κατά την προσχολική ηλικία παραπέμπονται στους ειδικούς και παρακολουθούν πρόγραμμα λογοθεραπείας, σπάνια γίνονται αντιληπτά ως παιδιά με οργανικό υπόβαθρο για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ, η οποία πολύ συχνά αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο εκδήλωσης αυτών των αποκλίσεων στην ομιλία. Ως αποτέλεσμα, συνήθως δεν αναγνωρίζεται το κυρίαρχο πρόβλημα του παιδιού ώστε να αντιμετωπιστεί σφαιρικά και πολυεπίπεδα και η θεραπευτική αντιμετώπιση είναι μονοδιάστατη και περιορίζεται σε ένα εμφανές σύμπτωμα. Επιπλέον, δεν γίνεται καμία προσπάθεια πρόληψης της εκδήλωσης των συμπτωμάτων της ΔΕΠ-Υ παρόλο που το παιδί παρακολουθείται από ειδικό.

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει στην περιγραφή των ιδιαιτεροτήτων στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία και στη διάκρισή τους από τις ιδιαιτερότητες στη γλωσσική ανάπτυξη που παρουσιάζουν παιδιά με άλλες αναπτυξιακές διαταραχές. Η περιγραφή αυτή καταλήγει στην εκτίμηση ότι στοιχεία της γλωσσικής ανάπτυξης αποτελούν σημαντικές ενδείξεις για την ύπαρξη οργανικού υποστρώματος για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να εντοπιστούν πολύ νωρίς στη ζωή του παιδιού και μπορούν να αξιοποιηθούν στα πλαίσια των προσπαθειών για την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης της εκδήλωσης της διαταραχής.

Κάκουρος, Ε.: Η επίδραση της συμπτωματολογίας της ΔΕΠ-Υ στον περιορισμό της λειτουργικότητας

ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Προσχολικής Αγωγής

Σύμφωνα με τα διαγνωστικά κριτήρια του DSM-IV-TR, η διάγνωση της ΔΕΠ-Υ δεν βασίζεται μόνο στην παρουσία ικανού αριθμού συμπτωμάτων αλλά και στην ύπαρξη κλινικά σημαντικής έκπτωσης στην κοινωνική, ακαδημαϊκή ή επαγγελματική λειτουργικότητα του ατόμου. Ωστόσο, παρόλο που στο DSM το κριτήριο της λειτουργικότητας αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για τη διάγνωση ήδη από το 1980, αρκετοί ερευνητές και επαγγελματίες ψυχικής υγείας εξακολουθούν να στηρίζουν τη διαγνωστική τους προσπάθεια κυρίως στον αριθμό και τη βαρύτητα των συμπτωμάτων και όχι στον βαθμό που τα συμπτώματα αυτά περιορίζουν τη λειτουργικότητα του ατόμου. Προφανώς, ορισμένοι εκτιμούν πως το εύρος και η βαρύτητα των συμπτωμάτων καθορίζουν και την έκπτωση της λειτουργικότητας (Gathje, Lewandowski & Gordon, 2008), άλλοι ωστόσο έχουν αποδείξει ότι η σχέση αυτή είναι από μικρή έως και μέτρια (Gordon και συν., 2006).

Επιπλέον, από το σύνολο των συμπτωμάτων που παρατίθενται στο DSM-IV-TR για τη διάγνωση της ΔΕΠ-Υ, δεν συντελούν όλα στον ίδιο βαθμό στον περιορισμό της λειτουργικότητας των παιδιών, καθώς ορισμένα μπορεί να την περιορίζουν σημαντικά και άλλα καθόλου. Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι ένα πρόγραμμα πρώιμης παρέμβασης θα είναι πιο αποτελεσματικό αν εστιάζει σε εκείνα τα συμπτώματα τα οποία είναι πιθανότερο, εφόσον εκδηλωθούν, να περιορίσουν σημαντικά τη λειτουργικότητα του παιδιού και όχι στο σύνολο των συμπεριφορών που σχετίζονται με τη ΔΕΠ-Υ.

Στα πλαίσια της παρούσας εισήγησης συζητείται η επίδραση των επιμέρους συμπτωμάτων της ΔΕΠ-Υ στον περιορισμό της λειτουργικότητας των παιδιών και καταδεικνύεται η σημασία της κλινικής χρήσης αυτού του κριτηρίου τόσο για την έγκαιρη αναγνώριση της ΔΕΠ-Υ όσο και για την αποτελεσματική εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης.